

**ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „АНГЛИЙСКА ФИЛОЛОГИЯ“**

КОРНЕЛИЯ БОРИСЛАВОВА ЧОРОЛЕЕВА

**„ОБРАЗУВАНЕ НА ТЕЛЕСКОПИЧНИ ДУМИ
В АНГЛИЙСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК“**

Автореферат на дисертация за присъждане
на образователната и научна степен „доктор“

Научна специалност: 2.1. Филология (Германски езици: Английски език)

Научен ръководител: доц. д-р Снежа Годорова Цонева-Матюсън

Пловдив

2020

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на разширен катедрен съвет към катедра „Английска филология“ при Филологически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ на 09. 07. 2020 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на г. от ч. в зала на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Научно жури:

Председател: доц. д-р Борян Янев

Членове: проф. д.ф.н. Живка Колева-Златева
доц. д-р Цветанка Аврамова
доц. д-р Майя Кузова
доц. д-р Петя Несторова

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Обща характеристика на дисертацията	3
2. Структура на дисертацията	4
3. Преглед на Уводната част	5
4. Преглед на Първа глава (Теоретична основа на изследването)	6
5. Преглед на Втора глава (Изграждане на значението на лексикалните единици от изследвания корпус чрез концептуални интеграционни мрежи)	9
6. Преглед на Заключителната част.....	21
7. Справка за приносите	27
8. Литература, цитирана в автореферата	29
9. Публикации по темата на дисертацията	31

1. Обща характеристика на дисертацията

Традиционното отношение на лингвистиката към телескопията е, че тя е второстепенен словообразователен начин, отстъпващ по продуктивност на други, считани за основни, видове словообразуване като напр. композицията. Семантиката на телескопичните думи е проблемна област за изследване, тъй като традиционният семантичен подход към телескопията се стреми да категоризира телескопичните единици по начин, който не отчита факта, че живият език е комуникативно обусловен. Когнитивната лингвистика дава възможност за адекватен анализ на семантиката на телескопичните думи, която не се свежда до сбор от значенията на произвеждащите единици. Тя предоставя подходяща теоретична основа за изследване на флуидната композиционалност на конструкциите с определена степен на телескопичност.

Структурното многообразие на телескопичните думи не може да бъде обхванато от традиционните класификации, предложени от морфемния подход към телескопията. Това се дължи на размиването на границите между телескопичното словообразуване и другите словообразователни начини, т.е. на наличието на спорни примери, които не могат с категоричност да бъдат причислени към конкретен словообразователен начин. Поради това принадлежността на новите думи към телескопията може да се анализира чрез определяне на тяхната прототипност, а телескопията да се възприеме като радиална категория. В когнитивната лингвистика най-характерните представители на радиалната категория са разположени в центъра, а по-нетипичните се доближават до периферията, граничеща със съседни категории, поради което границите ѝ са размити.

Обект на настоящото изследване са формирани чрез телескопия съществителни имена в английския и българския език с разнообразна сфера на употреба: езика на компютърните специалисти и Интернет-културата; научно-техническият език; названия на растения и животни, създадени посредством кръстосана селекция; езика на медиите; терминологията на туристическата индустрия; младежкия жаргон. Обектът на изследването е избран поради своята актуалност, тъй като отразява динамичното развитие и на английския, и на българския език, което се дължи на стремителния напредък на новите технологии, глобализацията на съвременния свят и контакта между езиците.

Емпиричен материал за изследването са 1833 конструкции в английския език и 361 в българския език, обособени в два корпуса, съставени от автора за целите на изследването. Корпусите включват утвърдени в езика думи, но главно оказионализми и неологизми. Анализът се фокусира върху образуването на съществителни имена в двата езика, както и на субстантивирани прилагателни имена в английския език, напр. думи, обозначаващи националност.

Езиковият материал включва не само типични примери за телескопично словообразуване, тъй като в корпуса на български език фигурират и конструкции, които наричаме „съкратени композити“. Под „съкратени композити“ в настоящото изследване разбираме т.нар. частично-съкратени думи (*медсестра*, *райсвѐт*), които като телескопичните думи представляват групови съкращения (според терминологията на Крумова и Чоролеева 1982). Изследват се също примери с комбинирани форманти, произхождащи от латинския и гръцкия език, образувания, възникнали вследствие на съчетаването на абривиация и телескопия, както и съществителни имена, съдържащи краен компонент с фрагментарен характер от типа на *-nik*, *-(a/o)holic*, *-scape* и пр., които могат да бъдат анализирани като преходна форма между телескопична дума и афиксално образувана дума или като пример за афиксация или афиксоидация, възникнала вследствие на телескопия.

Примерите в двата корпуса се анализират на база на ономасиологичните категории, към които принадлежат: наименования на лица; наименования, свързани с концепта ВРЕМЕ; наименования на места; наименования на растения и животни; наименования на материални и нематериални същности; наименования на действия и дейности.

Предмет на изследването е конструирането на значението на телескопичните думи, съкратените композити и конструкциите с компонент със спорен характер в двата езика.

Целите на разработката са: установяване на пътищата, по които се изгражда значението, чрез построяване на концептуални интеграционни мрежи, и определяне на степента и характера на влиянието на английския език върху българския.

Фундамент за **методологичната и теоретичната основа** на изследването са теоретичните модели на когнитивната лингвистика (Ланакър 2008, 2009; Лейкоф 1973, 1987; Лейкоф и Джонсън 1980 и пр.), постановките на Теорията за концептуално сливане (Фоконие 1997; Фоконие и Търнър 2002 и пр.), Рамковата семантика (Филмор 1976, 1982; Барсалу 1992 и пр.), конструкционната граматика (Голдбърг 2006 и пр.) и теорията за езиковия контакт (Хайне и Кутева 2005 и пр.). На тази база е разработен аналитичен модел, илюстриран с диаграми.

Аналитичен модел на междурамкови взаимодействия, комбиниращ когнитивната лингвистика, рамковата семантика, конструкционната граматика и езиковата контактология, прилага Цв. Луизова-Хорева за изследване на композити от областта на туризма (Луизова-Хорева 2015). Подобен аналитичен модел е особено подходящ, когато целта на изследването е обяснението на различията в семантичната композиционалност на конструкциите. Моделът в настоящата разработка се отличава по това, че използва като отправна точка концептуалната интеграция, и се прилага върху типични и нетипични телескопични конструкции. Рамковата семантика е сметена за уместна, тъй като спомага за определяне на вида на концептуалните интеграционни мрежи при концептуалното сливане и понижава субективността на теоретичния модел на Фоконие и Търнър (вж. напр. Фоконие и Търнър 2002).

2. Структура на дисертацията

Дисертацията се състои от уводна част, две основни глави, заключителна част и приложение. **Уводната част** въвежда обекта, предмета, целите и методите на изследването и уточнява емпиричния материал и източниците, използвани в него. Правят се също някои разяснения относно терминологията в дисертацията и накратко се представя историята на лингвистичния интерес към телескопичното словообразуване.

Първа глава изяснява теоретичната основа на изследването. Тя преглежда съществуващите дефиниции за телескопия и предлага работна дефиниция, на която се базира ексерпцията на емпиричния материал. Обобщават се основните подходи към изучаването на телескопичното словообразуване, в това число когнитивният подход, застъпен в разработката. Обръща се внимание на оказиналната и узуалната употреба на телескопичните думи и на традиционното противопоставяне между креативност и продуктивност. Акцентира се върху сходствата между телескопията и парономазията като езиково-стилистичен похват. Първа глава също така се фокусира върху когнитивните предпоставки за възникването на телескопични думи. Тя очертава основните положения на Теорията за концептуалното сливане и Рамковата семантика, тъй като аналитичният модел почива на схващането, че значението на езиковите форми, което се изгражда и декодира „онлайн“, е флуидно и се основава на интегрирането на ментални пространства, структурирани от подлежащи на модификация рамки. Разглеждат се съвременната идея за

иконичност, профилирането като разновидност на отношението фигура-фон и осветяването на конкретни атрибути в рамките на концептите, представляващи рамкови активни зони. В тази глава на дисертацията се представя и отношението на когнитивната лингвистика към метафората и метонимията. Прави се обобщение на някои основни положения на теорията за езиковия контакт, тъй като езиковият контакт има голямо значение за навлизането на телескопията в българския език.

Основна част на дисертацията представлява **втора глава**, в която се изяснява предложеният смесен аналитичен модел за изследване на начина, по който се конструира значението на типичните телескопични думи и сродните им конструкции в английския и българския език. Този модел определя вида на концептуалната интеграционна мрежа, която се изгражда, за да се интерпретира значението на съответната конструкция. Това се извършва посредством идентифициране на рамките, участващи в концептуалното сливане, и определяне на атрибутите, които се осветяват при междупространственото картиране. Аналитичният модел се прилага към думите в изследвания корпус, обособени в подгрупи, изразяващи ономасиологични категории. Изследването е съпоставително и сравнява конструкциите в английския и българския език за всяка подгрупа думи. Към тази глава се включва и раздел, разглеждащ проявленията на концептуална метонимия и метафора в изследвания корпус.

Заключителната част на дисертацията включва изводи за тенденциите в образуването на телескопични думи и съкратени композити в българския език, които се основават на езиков контакт. Правят се изводи относно структурата на думите в корпуса на английски език и този на български език. Обобщават се изводите за изграждането на значението на изследваните думи, преразглежда се работната дефиниция и се очертават приносните моменти на дисертационния труд.

Приложението съдържа списък на фигурите, използвани в текста, и емпиричния материал на изследването, групиран в корпус на английски език и корпус на български език. В двата корпуса примерите са подредени по азбучен ред.

Дисертацията се състои от 240 страници научен текст и 66 страници приложение, от които 19 страници библиография и списък на ексцерпирани източници. Използваната в дисертацията научна литература включва 250 заглавия: 184 на английски език, 46 на български език, 18 на руски език и 2 на италиански език.

3. Преглед на Уводната част

В уводната част на дисертацията се уточняват някои термини, използвани в изследването. Подчертава се, че контаминацията се разглежда като *непреднамерено* смесване на езикови форми в речта, което може да се дължи на различни езикови или извънезикови фактори, а телескопията - като *съзнателно* смесване на езикови единици. *Телескопични думи* наричаме конструкциите, които демонстрират телескопичност в по-голяма или по-малка степен, а тяхното идентифициране се основава на предложената в текста работна дефиниция за телескопия.

В разработката също така използваме определението „отломка“, което е общоприето в англоезичната лингвистика, без да се стремим да налагаме употребата му в българската. Крумова и Чоролеева например говорят за „откъснати части“ от думи и „отрязъци“ по отношение на отсечени компоненти от думата, които съвпадат или не съвпадат със срички и коренови морфемии (Крумова и Чоролеева 1982: 83).

Уводната част уточнява също термините „комбиниран формант“ и „афиксоид“, съответно „префиксоид“ и „суфиксоид“. Групата на т.нар. комбинирани форманти е

изключително нееднородна от етимологична, структурна и семантична гледна точка, което затруднява дефинирането им. В лингвистичната литература комбинираните форманти, които са „морфемно неопределени компоненти“, се назовават също: афиксоиди, унификси, унирадиксоиди, свързани компоненти, свързани основи, лексико-морфемни, полупрефикси, квазипрефикси, квазисуфикси и т.н. (Аврамова 2003: 34-35). Производните думи, в които те се повтарят, са с неустановен статут, поради което се причисляват към абрeвиацията, композицията, афиксоидацията и пр. (пак там). В дисертацията препозитивните компоненти от този тип се наричат префиксоиди, а постпозитивните - суфиксоиди. Общата категория наричаме комбинирани форманти или афиксоиди. Те са важни за лингвистичния анализ на телескопичното словообразуване, тъй като свидетелстват за групова деривация чрез телескопия.

Уводната част на дисертацията също така разглежда накратко основополагащите изследвания на телескопията от края на XIX и началото на XX век, когато в английския език навлизат по-голям брой телескопични думи в сравнение с предходни периоди. Обобщават се вижданията на първите езиковеди, заинтересували се от телескопията, а именно К. Сунден (Сунден 1904), О. Йесперсен (в Йесперсен 2010), Бергстрьом (Бергстрьом 1906), Л. Паунд (Паунд 1914). Подчертава се значимостта на техните изследвания, но и се демонстрират проблемните моменти, касаещи назоваването на телескопията, нейното дефиниране и класифициране като словообразователен начин.

4. Преглед на Първа глава (Теоретична основа на изследването)

Първата глава съдържа единадесет раздела. Първият раздел разглежда съществуващите определения за телескопия, от които става ясно, че езиковедите все още не са постигнали единодушие как да дефинират този словообразователен начин. Обръща се внимание, че някои дефиниции са твърде общи, а други – прекалено рестриктивни. Поради липсата на категорична дефиниция за телескопия, в дисертацията се предлага **работна дефиниция**. Тя е следната:

Телескопията представлява композиция на две или повече изходни единици чрез междусловно налагане (*аташетане, banalysis*) или съкращаване на поне едната от тях *на мястото на свързването им*, при което може да се образува отломка, т.е. несамостоен отрязък, несъвпадащ с морфема (*горгонблонди < Горгонзола + блонди, ordinary < boring + ordinary*), а съкращаването също би могло да бъде придружено от междусловно налагане. Получената производна единица се характеризира със собствена семантика, която не се свежда до сбора от значенията на произвеждащите основи, и поради това тя може да се различава по стилистична окраска от тях. Макар че не съблюдава морфотактичните правила, телескопията обикновено се съобразява с фонотактичните ограничения на езика.

На база на работната дефиниция е ексцерпиран езиковият материал в двата корпуса, т.е. въз основа на това дали той отговаря на някой от следните критерии: 1) сливане на изходните единици; 2) съкращаване на изходните единици (само първата е съкратена *или* всички са съкратени, но *на мястото на свързването им*); 3) сливане *и* съкращаване на изходните единици (когато съкращаването съвпада с мястото на сливането).

Изследването не предлага по-строга дефиниция на телескопията, тъй като сливането и съкращаването на езиков материал характеризират и други словообразователни начини.

Поради това в разработката се прилага прототипният подход, с помощта на който можем да си представим телескопията като радиална категория. Самото естество на радиалната категория затруднява и дори изключва строгото ѝ противопоставяне на други категории.

Вторият раздел на първа глава съдържа пет подраздела, посветени на основните съвременни подходи към лингвистичния анализ на телескопията: формално-структурен (морфемен) подход, семантичен подход, фонетичен подход, психолингвистичен подход и когнитивен подход. Отбелязват се някои проблеми, свързани с прилагането на тези подходи, и се изтъкват предимствата на когнитивния подход, представен от Теорията за концептуално сливане, образните схеми, Теорията за прототипните категории (Рош 1978) и Когнитивната ономазиологична теория на П. Щекауер (Щекауер 2005).

Третият и четвъртият раздел разглеждат оказионалната и узуалната употреба на телескопичните думи, както и отношението на езиковедите към тях, повлияно от традиционното разграничение между креативност и продуктивност, на база на което телескопията се категоризира като по-скоро непродуктивно и непредсказуемо словообразуване, което нарушава морфологичните правила на езика. Изтъква се, че традиционното противопоставяне на креативност и продуктивност се обезсмисля от гледна точка на контекстуално обусловената комуникативна ситуация, при която значението се конструира двупосочно и посредством договаряне между участниците в общуването. Подчертава се също фактът, че понятието „креативност“ е подвеждащо, тъй като приписва свойства на езиковата система и не показва, че манипулирането с езиковите елементи произтича не само от прилагането, но и от нарушаването на конкретни правила (Багашева и Стаменов 2013).

Петият раздел е посветен на парономазията в българския и английския език, тъй като голяма част от езиковия материал в съставения корпус би могъл да бъде разглеждан като проява на парономазия. Подчертава се, че разграничаването на телескопията от парономазията може да бъде проблемно, тъй като много телескопични думи съблюдават някакво звуково сходство с поне едната изходна единица или звуково наслагване, което се дължи на контекстуални и прагматични фактори. От гледна точка на тяхната семантика обаче и парономазите, и телескопичните думи могат да бъдат анализирани като продукт на концептуално сливане, тъй като интерпретацията на значението им изисква осъществяване на концептуални връзки между различни ментални пространства.

Шестият раздел на първа глава разглежда когнитивните предпоставки за възникването на телескопични думи. Подчертава се, че телескопията свидетелства за въвеждането на нови категории в категориалната система, което влияе на системата като цяло и на съседните на новите категории. По този начин телескопията допринася за параметризацията на концепта, който се явява надреден по отношение на получения чрез концептуално сливане нов концепт. Също така, ергономичната езикова форма на телескопичните думи отразява стремежа към постигане на когнитивна икономия, един от принципите на категоризацията (Рош 1978). Изтъква се взаимовръзката между този принцип и т.нар. категориално групиране, в резултат на което възниква единица, служеща като средство за организиране на паметта (Милър 1956). Акцентира се също върху отношението между категориалното групиране и рекомбинирането на дискретни единици в алтернативни подредби. Рекомбинирането и емергентността характеризират динамичния когнитивен механизъм рекомбинативност, вследствие на който възниква нова единица със собствена идентичност (Талми 2018). Тя може да бъде разглеждана като конструкция, тъй като нейната форма или функция не е категорично предвидима на база на вече съществуващи конструкции (Голдбърг 2006).

Седмият раздел е посветен на Теорията за концептуалното сливане (Фоконие 1999; Фоконие и Търнър 2002), която е подходяща за изследване на езикови форми с различна степен на композиционалност, тъй като композиционалността не е предвидима на база на условия за истинност, на които да отговарят съставните компоненти на езиковите форми, или на база на контекстуални фактори. В този раздел се обяснява естеството на концептуалното сливане като конструиране на мрежи от ментални пространства, т.е. концептуални интеграционни мрежи (КИМ), всяка от които се състои от поне четири ментални пространства: генерично пространство, изходни пространства и слято пространство. Разглеждат се видовете концептуални отношения, които се проявяват при изграждането на КИМ, а именно т.нар. витални отношения (релации), както и основните видове КИМ: симплексна, огледална, с единичен обхват и с двоен обхват. Акцентира се върху визуалното представяне на КИМ във вид на диаграми, тъй като при табличното представяне по-трудно се проследяват връзките между пространствата, както и новата емергентна структура на слятото пространство.

Осмият раздел разглежда развитието на Рамковата семантика като експериментална изследователска традиция, която се интересува от взаимодействието между езика и човешкия опит. Изяснява се понятието „рамка“ (фрейм), претърпяло еволюция в разбирането на Филмор от система от лингвистични опции към система от категории (Филмор 1982). Поясняват се и термините „схема“, „скрипт“, „сценарий“, „когнитивен модел“ и „пропозиционален модел“. Изтъква се значението на образните схеми в човешката памет, които са физиологично вкоренени, могат да изразяват причинно-следствени връзки или да се основават на символизация (Филмор 1976). Разглежда се теорията за когнитивните рамки на Л. Барсалу, според която рамките представляват контекстуално зависими динамични релационни структури с гъвкава форма (Барсалу 1992). Подчертава се приложимостта на теорията на Барсалу при изследването на комбинации от концепти, изразени чрез композити и телескопични конструкции.

Деветият раздел разглежда понятията „иконичност“, „профилиране“ и „активни зони“. Според съвременното схващане за иконичност формата на езиковия знак отразява неговия денотат в определен аспект, а сложните езикови знаци са относително мотивирани (Сосюр 2011). В езика иконичността се проявява чрез съблюдаване на иконичния принцип на близост, иконичния принцип за последователност и иконичният принцип фигура-фон. Според принципа за близост концептуални елементи, разположени в близост един до друг, се сближават и на формално (морфемно) ниво. Изтъква се, че телескопичните думи се отличават с по-голяма степен на иконичност, тъй като редуцирането и сливането на езиков материал отразяват сближаването, компресията и интегрирането на съответните концепти.

Изследването от гешалт психологията взаимодействие фигура-фон, демонстриращо функционирането на човешките възприятия, е тясно свързано с т.нар. профилиране, също базирано на принципа за насочване на вниманието. Езиковата единица може да профилира неща или отношения (релации). Ланакър уточнява, че граматическата категория не е цялостното концептуално съдържание на езиковия израз, а характерът на неговия профилиран елемент (Ланакър 2008). Съществителните и субстантивирани езикови единици профилират неща, а останалите граматически класове думи – релации. При профилирането на релации траекторията и ориентировъчният белег представляват „първична и вторична фигура“ в профилираната релация (Ланакър 2009). Ориентировъчният белег може да бъде наречен общо, но да се има предвид неговата активна зона, т.е. тази част от обекта, която участва пряко в профилирането (пак там). Разглежданите в деветия раздел понятия могат да бъдат използвани по-общо, когато става

въпрос за взаимодействия (профилиране и активни зони) между рамките на концептите при концептуалното сливане.

Десетият раздел на първа глава е посветен на метафората и метонимията в когнитивната лингвистика. Той съдържа три подраздела. Първият подраздел разглежда Теорията за концептуалната метафора (Лейкоф и Джонсън 1980; Грейди 2005), за която образните схеми и обхватът на метафоричното картиране (мепинг) са от изключителна важност. Обсъждат се основните видове концептуални метафори: структурни, онтологични, ориентационни, „провеждащи“. Вторият подраздел обръща внимание на когнитивния подход към метонимията, според който метонимичните отношения са отношения на заместване между два елемента в един и същ идеализиран когнитивен модел, възприеман като гещалт, структуриран чрез своите рамки, образни схеми, метафорични и метонимични картирания (Лейкоф 1987). Третият подраздел е посветен на взаимодействията между метонимия и метафора, идеята на Якобсон за метафоричен и метонимичен полюс (Якобсон 2003), метонимичните източници за конструиране на метафора, както и интегрираната метафтонимия и кумулативната метафтонимия (Госенс 2003). Отчитат се трудностите при дефинирането на метафората и метонимията, разгледани от А. Барселона (Барселона 2003). Очертава се отношението към метафората и метонимията на Теорията за концептуалното сливане.

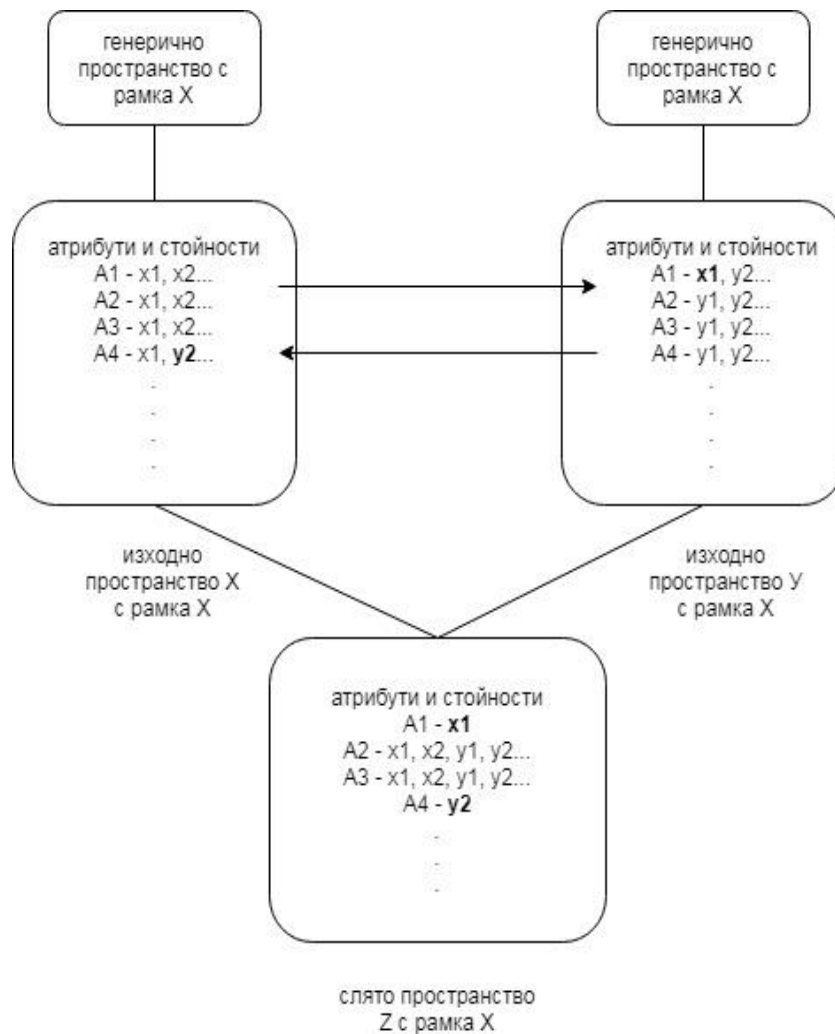
Единадесетият раздел на първа глава, посветен на езиковата контактология, акцентира върху поставения от Х. Стаменов въпрос – какво мотивира създаването на телескопични думи в българския език (Стаменов 2007). Отговорът на този въпрос се крие отчасти в глобализацията на съвременния свят, характеризираща се със засилени езикови контакти. Този раздел се състои от два подраздела и дискутира естеството на езиковия контакт, интерференцията/ езиковия пренос и процеса на заемане. Обръща се внимание на влиянието на турския и английския език върху българския, както и на основните видове адаптация на английските заемки в българския език (Зидарова 2011).

5. Преглед на Втора глава (Изграждане на значението на лексикалните единици от изследвания корпус чрез концептуални интеграционни мрежи)

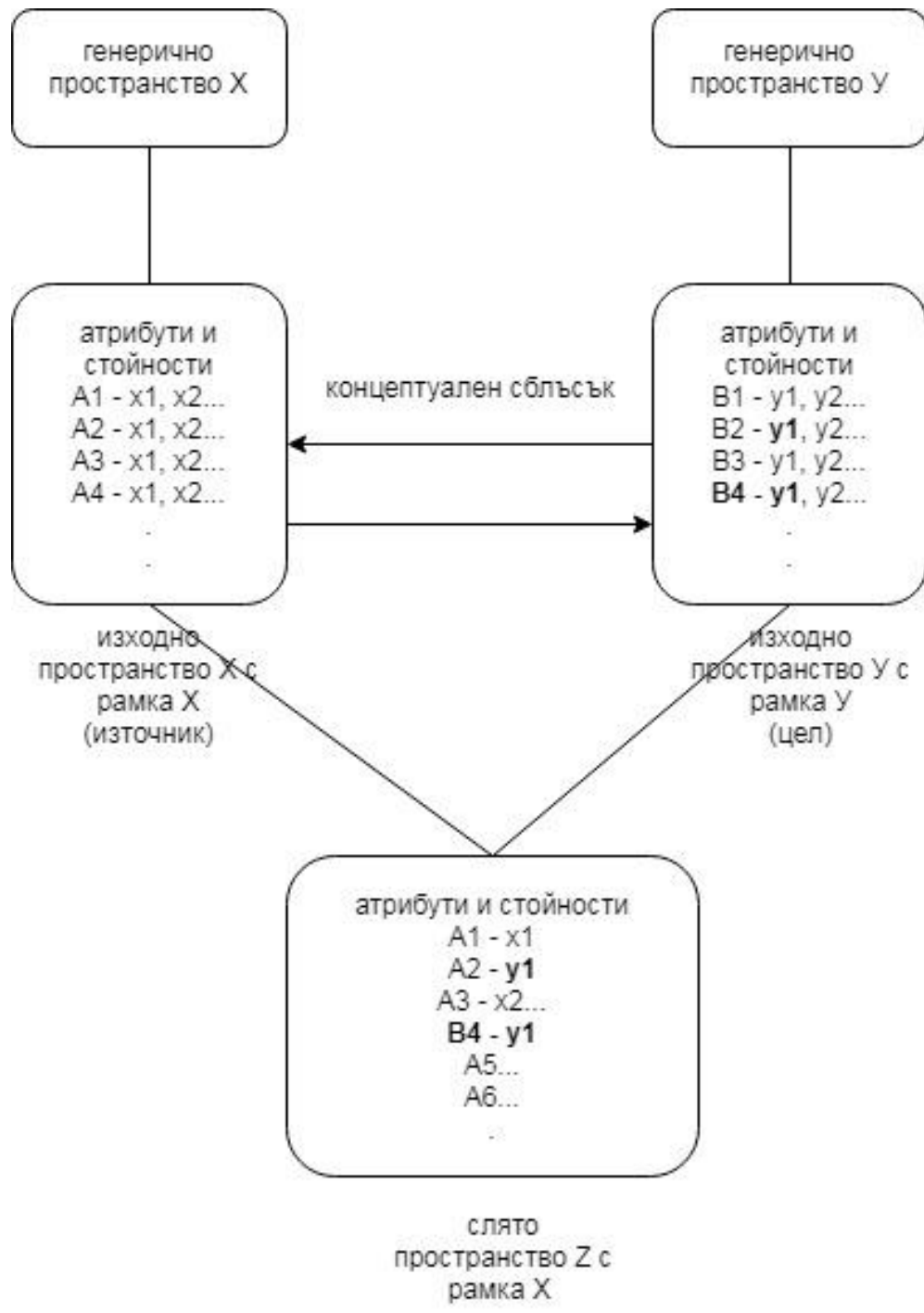
Втората глава е съставена от девет раздела. Първият от тях представя аналитичния модел, използван в изследването, и уточнява кои конструкции се изключват от анализа, тъй като не отговарят на предложената работна дефиниция. Разяснява се защо се предпочита смесен аналитичен модел, основан на Теорията за концептуалното сливане и Рамковата семантика. Изтъкват се предимствата на семантичните рамки, които са езиково независими, основават се на реални примери и включват всички участници в ситуацията (Коева 2008). Подчертава се, че моделът за концептуална интеграция на Фоконие и Търнър сам по себе си е прекалено общ и анализира главно рутинната когнитивна обработка, оставяйки на заден план самия обект на анализ (в случая телескопичните и сродните на тях конструкции) и неговата семантика, базирана на когнитивните рамки и образните схеми (Бундгаард и кол. 2006). В този раздел се очертава хипотезата, която се проверява в изследването. Според нея значението на цялото, т.е. на конструкцията, не може да бъде предвидено въз основа на значението на съставните му елементи, но схемите на картиране при изграждане на КИМ са предсказуеми с помощта на езиковите форми, образуващи конструкцията (Фоконие и Търнър 2002).

Очакваме при думите от две или повече съществителни имена като цяло да се наблюдава интегриране на когнитивно равнопоставени концепти, при което изграждането

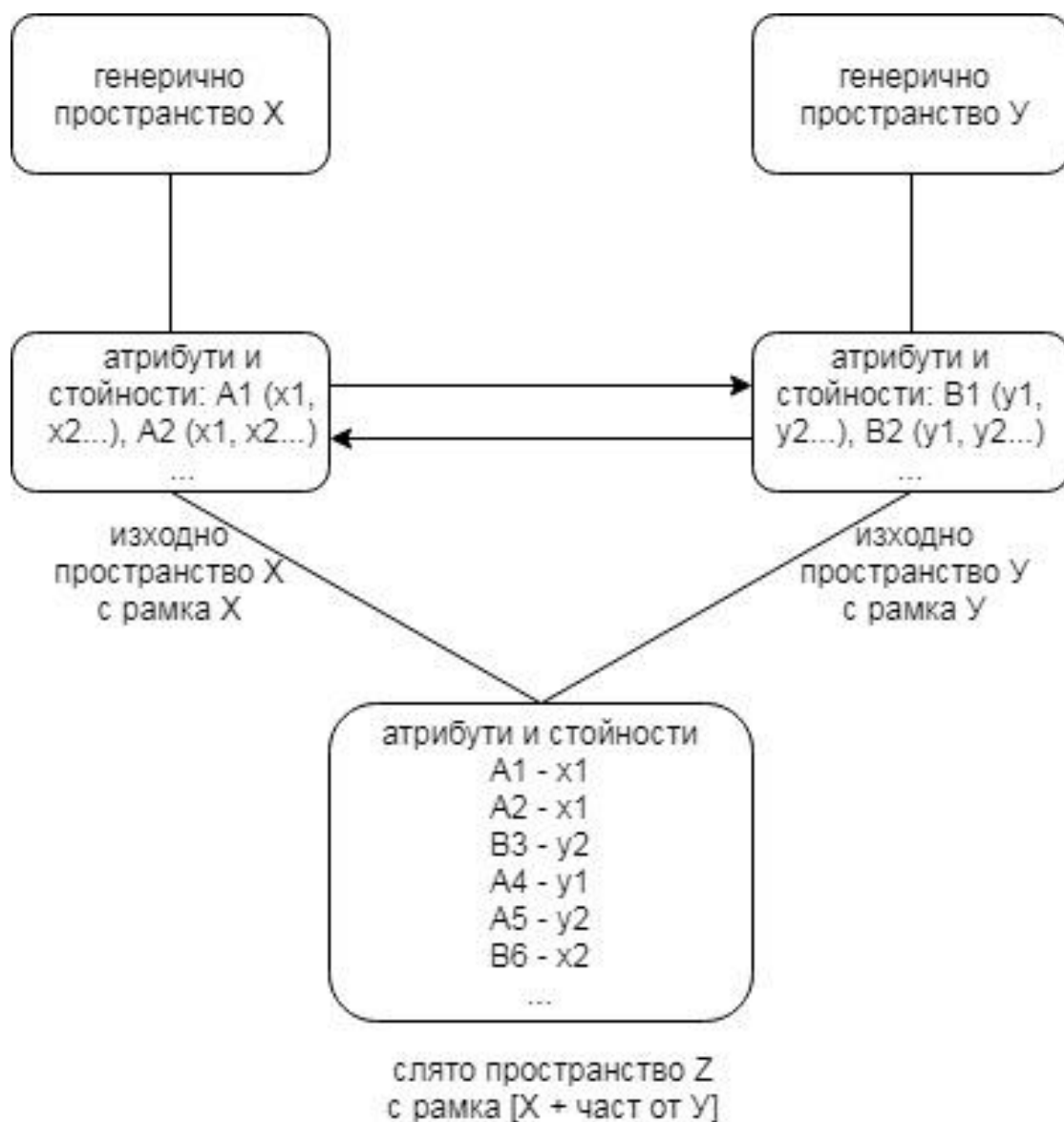
и интерпретацията на значението се осъществяват чрез конструиране на концептуални интеграционни мрежи (за краткост КИМ) от четири типа: огледални, с единичен обхват, с двоен обхват и интегрирани мегапространства. При огледалните мрежи всички пространства, участващи в конструирането на КИМ, споделят една и съща организираща рамка, представляваща определена конфигурация от атрибутно-стойностни множества, а слятото пространство запазва топологията на генеричните и изходните пространства, макар че привнеса нови елементи в своята рамка (Фиг. 1). При мрежите с единичен обхват слятото пространство копира организиращата рамка на едно от изходните пространства, а другото изходно пространство допринася с отделни атрибути или стойности. Изходното пространство, осигуряващо рамката, е пространство източник, а пространството, което трябва да бъде осмислено чрез него – пространство цел. Така се осъществява конвенционално метафорично картиране (Фиг. 2). Мрежите с двоен обхват допринасят в по-голяма степен за езиковата изобретателност при конструиране и интерпретиране на значението на комбинациите от езикови форми. Организиращите рамки и на двете изходни пространства се унаследяват от слятото пространство, макар че обикновено рамката на едното изходно пространство е водеща. КИМ е подчертано асиметрична (Фиг. 3).

Фиг. 1. Конструиране на огледална мрежа.

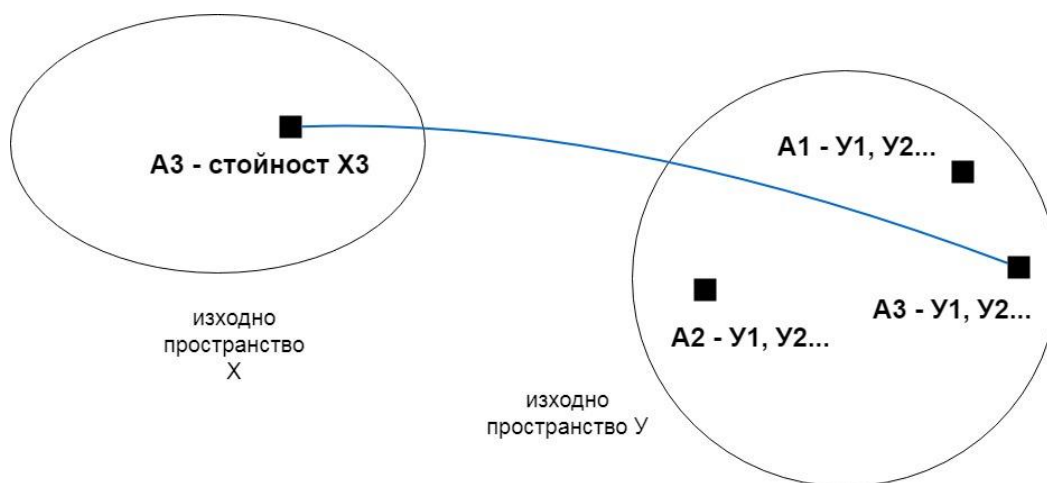

Фиг. 2. Конструирание на мрежа с единичен обхват.

Фиг. 3. Конструирание на мрежа с двоен обхват.

Смятаме, че симплексни мрежи се изграждат при конструкции, при които едната произвеждаща основа профилира основния концепт, а другата осветява неговата активна зона посредством субординатен концепт (атрибут или стойност), проектиран в рамката на новото интегрирано пространство (Фиг. 4). Телескопичните думи от прилагателно име и съществително име, глаголна форма и съществително име, местоимение и съществително име и предлог и съществително име свидетелстват за интегриране на неравнопоставени концепти, тъй като глаголите, прилагателните имена, предлозите и пр. са свързани с релационни концепти, докато съществителните имена – с автономни концепти (Раден и Дирвен 2007: 41). Поради това се очаква изграждането на значението на подобни конструкции да се осъществява с помощта на симплексни мрежи.

Фиг. 4. Конструирание на симплексна мрежа.

От гледна точка на тяхната структура се налага примерите в съставения корпус да бъдат анализирани посредством прототипния подход, който има недостатъци, но е подходящ при изследването на словообразователни начини, които се влияят от съседни категории. Този подход се основава на ограничения, които са представени в този раздел, и спомагат за разполагане на по-типичните примери за телескопично словообразуване в ядрото на категорията, а по-нетипичните – в периферията. Тези ограничения са следните:

1) телескопията предполага съкращаване на поне едната изходна единица, а ако такова съкращаване не се наблюдава, то тогава има звуково и/или ортографско наслагване на мястото на сливане на изходните единици;

2) ако всички изходни единици са съкратени, то те се състоят от начална отломка от първия изходен компонент и крайна отломка от втория (последния) изходен компонент (с което подкрепяме Бат-Ел 2006 относно това, че ако и от двете изходни единици са запазени начални отрязъци става въпрос за вид съкратени композити, който не причисляваме към телескопията);

3) производни думи от две отломки, отговарящи на второто ограничение, които демонстрират звуково и/или ортографско наслагване, и хаплогични форми са по-типични представители на телескопията от производни думи от две отломки, отговарящи на второто ограничение, при които не се наблюдава такова наслагване;

4) думи, при които едната изходна единица е запазена в цялост, не се считат за типични представители на категорията.

В първия раздел на втора глава се разяснява и какви означения се използват в изследването. Изтъква се предпочитанието към диаграмното илюстриране на концептуалното сливане, продиктувано от по-лесната проследимост на връзките между пространствата, участващи в концептуалната интеграция, както и на новата емергентна структура на слятото пространство.

Същинският когнитивен анализ на конструкциите в корпусите на български и английски език се предлага в останалите осем раздела на втора глава. От вторият до осмият раздел разглеждат конструкциите в двата езика, групирани според ономасиологичните категории, към които принадлежат. Всеки от тези раздели, с изключение на един от тях, съдържа два основни подраздела, първият от които е посветен на английския език, а вторият – на българския. Последният раздел на втора глава обсъжда проявите на концептуална метафора и метонимия.

Вторият раздел дискутира думите за лица. Подразделът, посветен на английския език, се състои от десет подгрупи, обособени според характера на компонентите в състава на конструкциите. Тук проличава, че конструкциите за лица в корпуса на английски език се отличават с доста по-разнообразна структура в сравнение с английските примери в останалите групи.

В групата на английските конструкции за лица от две или повече съществителни имена най-голям брой са думите от две или повече нарицателни имена. Конструирването и интерпретацията на значението им се извършва чрез изграждане предимно на КИМ с единичен или двоен обхват. Организиращата рамка на новия концепт невинаги произлиза от концепта, до който осигурява достъп запазената в цялост произвеждаща основа. Освен това в повечето случаи втората произвеждаща основа допринася в по-голяма степен за структуриране на новия интегриран концепт.

В английския език телескопичните думи за лица от две или повече собствени имена са предимно антропоними и етнониими. При антропонимите, напр. *Robama* < *Mitt Romney* + *Barack Obama*, за целите на концептуалното сливане се изграждат огледални мрежи. Етнониимите обозначават принадлежност към нацията, етнос или раса. При тях също става въпрос за конструирване на огледални мрежи. Обикновено значението им се изгражда чрез локативно профилиране, напр. *Asiental* < *Asian* + *Oriental*.

Конструирването на значението на английските телескопични думи за лица от собствено и нарицателно име се осъществява с построяване на интеграционни мрежи с единичен или двоен обхват. При част от мрежите с единичен обхват се наблюдава и локативно профилиране на концепта, напр. *Asialationist* < *Asia* + *isolationist*. За построяване на мрежи с двоен обхват свидетелстват например *bridezilla* < *bride* + *Godzilla* и *groomzilla* < *bridegroom* + *Godzilla*, където се откроява отломката със суфиксоиден характер *-zilla*.

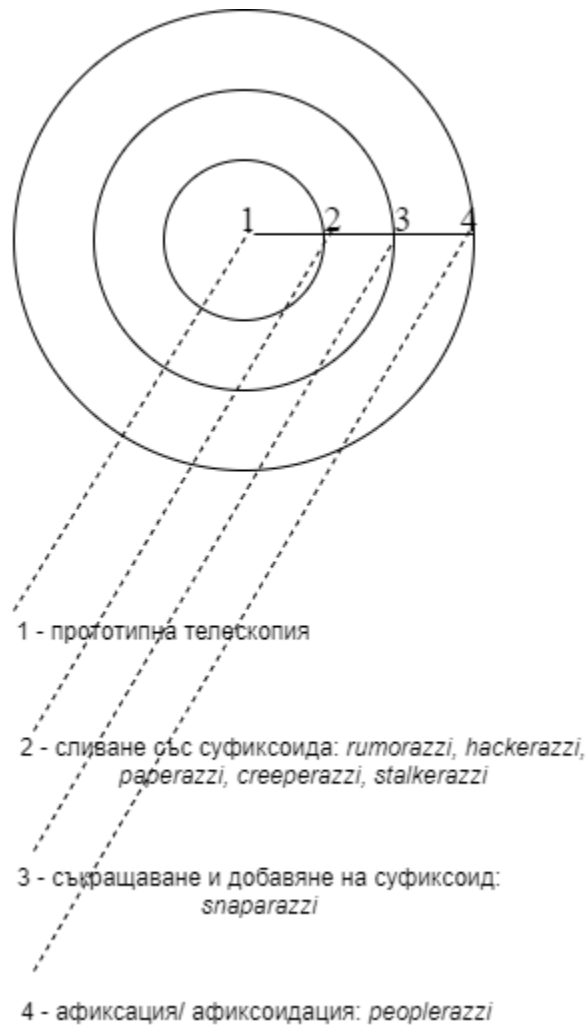
При английските думи за лица от прилагателно и съществително име изпъква семейство от думи, производни на *uypie*, всички от които са образувани от две отломки. В тази подгрупа думи интегрираният концепт се конструира главно чрез симплексни КИМ. На интегрирания концепт се приписва някакво качество и са осветени атрибутите *Характеристика*, *Пол* и *Възраст*. Рамкирането на интегрирания концепт се дължи на концепта, изразен чрез втората произвеждаща основа, която е нарицателно или собствено име. Тъй като при някои думи в подгрупата втората произвеждаща основа завършва на деривационната морфема *-er/-or* и представлява отглаголно съществително, интегрираният концепт получава като активна зона и атрибутите *Агент* и *Действие*, напр. *neweeter* < *new* + *tweeter*.

Някои от английските телескопични думи за лица, обозначаващи „група хора“, представляват названия със събирателно значение. Колективни съществителни, участващи във формирането на телескопични думи, са *tribe*, *aristocracy*, *bourgeoisie*, *family*, *proletariat*, *threesome*, *couple*, *infantry*, *artillery*, *staff*. От когнитивна гледна точка колективните съществителни имена се разглеждат като разположени между двата края на континуум от обекти. Те предполагат две интерпретации на граматическото значение, които се конструират чрез концептуално сливане. Ако изпъква групата като цяло, а нейните членове остават на заден план, тогава колективното име се доближава до униклексния край на континуума и концептът се осмисля като неодушевен обект. Когато членовете на групата са по-отчетливи, то названието се приближава към мултиплексния край на скалата и обектът придобива одушевеност (Раден и Дирвен 2007: 74). Конструирването на значението на телескопичните думи за групи хора се осъществява чрез изграждане на

различни видове КИМ, където изходното пространство, отнасящо се за група хора, е структурирано от рамка „Съвкупност“.

От четвъртия до шестия подраздел на думите за лица в английския език са посветени на конструкции от глаголна форма и съществително име, инициализъм и съществително име и местоименна форма и съществително име. Към конструкциите, включващи глаголна форма, принадлежат примери с експлицирано глаголно време или елемент на модалност, които представляват заземяващи елементи (*wasband* < *was* + *husband*; *Mexican't* < *Mexican* + *can't*). Значението на съдържащите инициализми думи е по-трудно за интерпретация поради комбинирането на процесите абрeвиация и телескопия. Някои от примерите демонстрират, че един и същ инициализъм понякога произхожда от различни изходни единици. Конструкциите, включващи местоимение (*meformer* < *me* + *informer*), се отличават по това, че личните местоимения имат деиктична функция в общуването, тъй като чрез тях говорещият съотнася определен обект към конкретния комуникативен акт по такъв начин, че адресатът да „получи когнитивен достъп или да установи ментален контакт с обекта“ (Янсен 2002: 152; преводът мой).

Седмият подраздел е посветен на груповата деривация чрез телескопия в английския език, където се открояват отломките *-nik*, *-(e)rati*, *-(a)razzi*, *-(a/o)holic*, *-naut* и др. Суфиксоидните форманти приличат на свързана морфема и се интерпретират като деривационни елементи, въпреки че са резултат от съкращаване (Пенчева 2004: 204). Думите, съдържащи *-(e)rati*, *-(a)razzi*, *-naut* и префиксоид, са разгледани с помощта на прототипния подход и са разположени върху скали на телескопичност (Фиг. 5). Представена е също хипонимна верига на производните на *literati* думи. Обобщени са основните значения на суфиксоидните форманти. Прави се изводът, че някои от значенията на разглежданите суфиксоиди са по-общи, а други - по-конкретни, в зависимост от това с кое ментално пространство осъществяват връзка, каква е емергентната структура на производната единица, в която се срещат, и кои атрибути или стойности са отчетливи в слятото пространство. Това показва, че значенията на един и същ фрагментарен елемент могат да образуват йерархична структура, в която някои значения са равнопоставени, а други – не.

Фиг. 5. Разполагане на производните на *paparazzi* думи върху скалата на телескопичност.

От осмия до десетия подраздел на английските думи за лица разглеждат конструкциите, съдържащи префикс, предлог и числително име. Тук примерите са малобройни, но като конструкции могат да бъдат подвеждащи, когато анализираме тяхната семантика. Например при конструкциите с префикс значението би трябвало да се изгражда чрез симплексна мрежа, поради релационния характер на префикса, но емергентната структура на някои примери свидетелства за построяване на по-сложни КИМ (напр. *previvor* < *pre-* + *survivor*; „човек, който не е болен от рак, но може да развие болестта вследствие на наличие на предракови клетки или на генетична мутация“).

Българските думи за лица се анализират в четири основни подраздела: конструкции от две съществителни имена, от прилагателно и съществително име, думи за група хора и думи, свидетелстващи за групова деривация чрез телескопия. Значението на думите от две нарицателни имена се интерпретира чрез мрежи с единичен или двоен обхват. За построяване на мрежи с двоен обхват свидетелстват напр. *смешок* < *смешник* + *мишок* и *властитутка* < *власт* + *проститутка*, като вторият пример дава начало на отломката – *итутка*, употребявана в пейоративна лексика. Телескопичните думи от две собствени имена в българския език са малко на брой и представляват заемки от английския, напр.

Бенифър < *Бен* (*Афлек*) + *Дженифър* (*Лопес*) и пр. При тях значението се изгражда чрез огледални мрежи. И българските, и английските антропоними от две собствени имена представляват *псевдоантропоними* (*символни антропоними*), тъй като се различават от типичните антропоними по това, че обозначават лица, възприемани като културни или политически символи на съвремието.

Повечето български думи за лица от прилагателно и съществително име представляват съкратени композити, при които първата изходна единица е съкратена, а втората е запазена в цялост. Получените чрез съкращаване компоненти имат словообразователна функция и някои от тях участват в много нови думи. В корпуса първият компонент на тези съкратени композити е: *мед-* (*медсестра*), *ком-* (*компартиец*), *крими-* (*кримирепортер*), *полит-* (*полит-инвеститор*), *проф-* (*профдеятел*), *ред-* (*редколегия*) и пр. Най-голям брой са думите с първи компонент *спец-* („специален, специализиран“). В новата дума интегрираното пространство обикновено е структурирано от рамките **ЧОВЕК СПОРЕД ПРОФЕСИЯ, ЧОВЕК СПОРЕД ПОЛИТИЧЕСКА ПРИНАДЛЕЖНОСТ, ЧОВЕК СПОРЕД ВОЕННА СПЕЦИАЛНОСТ**. В тази подгрупа думи значението на новата дума се изгражда главно чрез симплексна мрежа.

Почти всички български думи за „група хора“ също представляват съкратени композити. Вторият елемент на някои съкратени композити е съществително име в множествено число (*спецвойници, спецвоенни, спецсили*), а при други се използва колективно съществително име (*кримиконтингент, редколегия, спецгрупа*). При част от съкратените композити установяваме метонимичния пренос +**ИНСТИТУЦИЯ ВМЕСТО ХОРА+**, чрез който се назовава институцията или мястото вместо хората, които работят там (*пресцентър, спецслужба*), поради което значението се изгражда чрез интегрирано мегапространство.

Българските думи за лица, демонстриращи групова деривация чрез телескопия, включват компонентите *-охолик/-охолчка, -(о)крат, -навт*. Тези примери свидетелстват за заемане от английския език на деривационния елемент, както и на някои английски думи, които го съдържат. Както в английския, в българския суфиксоидът *-охолик/-охолчка* придобива значение „пристрастеност към нещо“ (*нетохолик*) или „пристрастеност към действие“ (*шопохолик*). Окончаващите на *-(о)крат* думи в българския език съществуват паралелно на тези, при които вторият компонент е *-(о)крация*, както техните аналози в английския език. Значението на *еврократ* < *евро-/европейски* + *бюрократ* и *користократ* < *користен* + *аристократ* се изгражда чрез симплексна мрежа, където второто изходно пространство („Бюрократ“, „Аристократ“) осигурява организиращата рамка на слятото пространство. Отломката *-навт* вероятно произлиза от думата *астронавт/ astronaut*. При *УФОНавт* и *НЛОнавт* значението се изгражда чрез конструиране на мрежа с двоен обхват, където по-важна за слятото пространство се оказва организиращата рамка на второто изходно пространство („Астронавт“). При *зорбонавт* значението се изгражда чрез мрежа с единичен обхват, при която втората изходна единица активира ментално пространство, чиято организираща рамка се унаследява от интегрираното пространство, където изпъква атрибутът ***Инструмент*** на действието с конкретната си стойност.

Третият раздел на втора глава е посветен на телескопичните думи за време и разглежда само примери в английския език, тъй като български думи от тази група не фигурират в изследвания корпус. Този раздел включва два подраздела. Първият от тях разглежда телескопичните думи за сезони, месеци и дни от седмицата, а вторият – други конструкции, които имат отношение към концепта **ВРЕМЕ**. Към първата подгрупа

принадлежат думи, при които и двата изходни компонента обозначават период от време. Те са изразени чрез конструкции от две съществителни имена. Тук най-ясно проличава компресията на времевия континуум, тъй като емергентната структура на интегрираното пространство е силно зависима от компресирането на двата времеви периода, между които се осъществява картирането. В тази подгрупа значението се конструира чрез огледални мрежи. Всички ментални пространства, образуващи КИМ, са структурирани от рамката „Време“, а в слятото пространство изпъква атрибутът *Продължителност* (напр. *sprummer* < *spring* + *summer*).

Четвъртият раздел на втора глава е посветен на думите за място в английския и българския език. Английските примери са групирани в шест основни категории. Първата от тях са топонимите, които в повечето случаи са образувани от две съществителни имена. Интегрираният концепт се характеризира с локативно профилиране. При повечето топоними значението се интерпретира чрез изграждане на огледална мрежа, напр. *America* < *America* + *Mexico*. Компресията в слятото пространство изпъква по отношение на атрибута *Име*, който принадлежи на периферията на рамка „Място като политическо/ административно образувание“.

В английския език срещаме също думи с втори компонент *suburb(-ia)*, *neighbourhood*, *center*. При думите, произхождащи от *suburb(-ia)* и *neighbourhood*, второто изходно пространство е структурирано от рамка „Място като политическо/ административно образувание“, в която изпъква атрибутът *Съставни части*, принадлежащ на периферията на рамката. При тези думи значенията се изграждат чрез мрежи с единичен обхват. Значението на думите с втори елемент *center* се конструира чрез симплексна мрежа.

Английските думи за места, демонстриращи групова деривация чрез телескопия, включват като втори компонент *Hollywood*, *hemisphere/ sphere*, *universe*, *landscape/ -scape*. Изходно пространство „Холивуд“ е културно вкоренено и се базира на метафоризация и метонимизация, поради което значението на думите с втори елемент *Hollywood* се изгражда чрез интегрирано мегапространство. При думите, съдържащи *hemisphere/ sphere*, идентифицираме две употреби на *-sphere*: *-SPHERE₁* „място, пространство“ и *-SPHERE₂* „общност от хора с еднакви интереси или дейност“. При думите, съдържащи *universe*, разграничаваме две значения на *-verse*: *-VERSE₁* „свят, вселена“ и *-VERSE₂* „общност от хора с еднакви интереси или дейност“. При големия брой примери, включващи *landscape/ -scape* като втори компонент, значението на *-scape* обикновено се изгражда с помощта на рамка „Ограничена област“, а първото изходно пространство конкретизира значението на новата дума. Тук като цяло става въпрос за изграждане на мрежи с единичен обхват. Множеството от *-scapes* представляват ограничени пространства, в които има притегателни точки, определящи топологията на мястото.

Английските думи, обозначаващи места за обитаване и посещаване, включват също наименования на сгради, помещения, заведения за хранене и такива, предлагащи услуги. Повечето думи в подгрупата са образувани от две съществителни нарицателни имена. Значението на част от примерите се изгражда с помощта на рамките „Място според предназначение“ (*groceraunt* < *grocery store* + *restaurant*), „Сграда“ (*twigloo* < *twig* + *igloo*) и „Сграда: части“ (*classitorium* < *classroom* + *auditorium*). Тук се открояват думите с втори компонент *hotel*, образуващи деривационно семейство около постпозитивен формант, приемащ вида *-(o)tel*, напр. при *condotel* < *condominium* + *hotel*, или *-(t)el*, напр. при *motel* < *motor* + *hotel*.

Българските думи за място са групирани в пет категории: наименования на континенти и части от държави като административни единици (топоними), думи с втори компонент

Холивуд/ Hollywood, съкратени композити, места за обитаване и посещаване и други думи за място (пространство). Тук изпъкват думите за места за обитаване и посещаване, образувани предимно от две съществителни имена или от прилагателно и съществително име, сред които срещаме заемки (*мотел*), включително калкирани такива (*фермостъргач* < *farmscraper*), думи с хибриден произход (*клекишон* < *клякам* + *shop*) и домашни образувания (*барашон* < *барака* + *кашон*).

Петият раздел на втора глава разглежда телескопичните думи за флора и фауна (фитоними и зооними) в двата езика. Тук лесно откриваме паралели между английския и българския език, тъй като значението на конструкциите се изгражда главно чрез огледални мрежи, а българските примери обикновено са заети от английския, напр. *rabbage* < *radish* + *cabbage*, *Poogle* < *Poodle* + *Beagle*, *брокофиол* < *броколи* + *карфиол*, *чийгъл* < *чихуахуа* + *бийгъл* и пр. Телескопичните зооними и в двата езика реализират езиковата схема [+Мъжко животно] – [+Женско животно], напр. *liger* < *lion* + *tigress*, *косаткофин* < (*мъжка*) *косатка* + -о- + (*женски*) *делфин*.

Шестият раздел е посветен на думите за материални същности. В английския език те са групирани по следния начин: думи за храни и напитки, думи за облекло, думи за вещества и материали, думи за уреди, думи за естествени езици и езикови разновидности и думи за дигитални същности с втори компонент *blog* и *bit*. При първите четири групи значението се изгражда главно чрез симплексни и огледални мрежи. Тук се открояват и деривационните семейства около *martini*, *cappuccino*, *bikini*. Думите, обозначаващи вещества, материали и уреди, обикновено принадлежат на специализирания и научния език, поради което често са образувани с помощта на комбиниран формант от гръцкия или латинския език. Сред думите за уреди откриваме такива, при които само първата, само втората или и двете изходни единици представляват производни отглаголни съществителни имена, окончавачи на *-er/ -or*, а при някои примери едната изходна единица е образувана със суфикса *-ing*, което предполага активиране на концепта ДЕЙНОСТ или ДЕЙСТВИЕ.

Английските думи, обозначаващи естествени езици и езикови разновидности, са 74 на брой. В повечето случаи значението им се изгражда чрез огледални мрежи, където и двете изходни пространства са структурирани от рамка „Текст“, а в КИМ изпъква атрибутът *Среда*, който се отнася до езика, на който е съставен текстът, или до физическата среда, с помощта на която се предава.

Някои примери в изследвания корпус на английски език съдържат *blog* и *bit*, обикновено като втори компонент. Можем да третираме *blog* като съкратен композит, образуван от крайна отломка и цяла дума: *blog* < *web* + *log*. Примерите от групата на *blog* илюстрират областите на припокриване между композицията, телескопията и абревиацията. Значението им се конструира чрез осветяване на различни атрибути, напр. *Характеристика* (*plog* < *personalized* + *blog*), *Действие* (*bleg* < *blog* + *beg*), *Инструмент* (*moblog* < *mobile (phone)* + *blog*) и т.н., обикновено чрез симплексна мрежа. При думите в групата на „бит“ (*bit* < *binary* + *digit*), представляващи мерни единици за количество информация, значението се определя от рамка „Мерки“, която има отношение към сценария „Измерване“. Чрез рамка „Мерки“ се концептуализират същности, които се измерват в даден атрибут посредством придаване на числен израз на стойността на определена единица.

Българските думи за материални същности също включват думи за храни и напитки, облекло, вещества и материали, уреди и дигитални същности с втори компонент „блог“ и „бит“, повечето от които са повлияни от езиковия контакт между английския и българския

език. Тук обаче срещаме и съкратени композити за материални същности с първи компонент *спец-* и *ел-*, напр. *елкабел*, *елматериали*, *спецкарта*, *спецкаталог* и пр. При думите с компонент *спец-* и *ел-* се изгражда симплексна мрежа, в която изпъква атрибутът *Предназначение* с конкретни стойности.

Седмият раздел на втора глава анализира думите за нематериални същности в двата езика. В английския език към тях причисляваме думи за чувства и психически състояния, думи за медицински състояния и думи за обществено-политически концепти. При думите за психически състояния се открояват тези, където вторият компонент е *insanity*, *nostalgia*, *amnesia*, *attitude* и т.н. Значенията на думите в тази подгрупа са обособени така: „Същност е обект на Х“, „Човек изпитва Х“, „Действие е обект на Х“, „Същност причинява Х“ и пр., където Х обозначава конкретното чувство или психическо състояние. При английските думи за медицински състояния се открояват думите с втори компонент *anorexia*, а суфиксоидният формант *-(o)rexia* се употребява с три значения с различна степен на специализираност. При думите за обществено-политически концепти в английския език изпъква деривационното семейство около *economics*. При половината от примерите първият елемент е собствено име, функциониращо като псевдоантропоним в новата дума, напр. *Clintonomics* < *Clinton* + *economics*. Значенията на тези думи се изгражда чрез различни видове КИМ.

Българските думи за нематериални същности са обособени в три групи: думи за обществено-политически концепти, съкратени композити и други думи за нематериални същности. Съкратените композити съдържат като първи компонент елементите *полит-* (*политикономия*), *соц-* (*соцрезил*), *спец-* (*спецстатут*), *физ-* (*физкултура*). Значението им се изгражда чрез симплексна мрежа, в която е осветен атрибутът *Вид* на нематериалната същност. По-голямата част от думите в последната подгрупа са домашни и могат да се разглеждат като прояви на паронимия, напр. *джинтуция* < *джин* + *интуция*, *Еврорезилия* < *Евровизия* + *резил*, *маймунитет* < *маймуна* + *имунитет* и т.н.

Осмият раздел на втора глава разглежда думите за (акт или продукт на) действие или дейност. В английския език тези думи са образувани със суфиксите *-ing*, *-(a)(t)ion*, *-ment* и суфиксоида *-(a)thon*. Поради това, че при първите три групи втората изходна единица е производно девербално съществително име, семантиката на тези думи отразява концепта ДЕЙСТВИЕ (или ДЕЙНОСТ) с характерните за него атрибути *Агент*, *Действие*, *Обект*, *Продължителност*, *Начин*, *Място*, *Време* и т.н. При примерите, окончавачи на *-(a)(t)ion*, изпъкват тези, при които втората изходна единица е *vacation*, *exploitation* или *inflation*. Откриваме отломките *-cation*, *-sploitation/ xploitation* и *-flation*. Сред новите думи, чиято втора изходна единица окончавача на *-ment*, се откроява деривационното семейство около *entertainment*, откъдето произлиза суфиксоидният формант *-tainment*. Три от четирите думи в корпуса с втори компонент *advertisement* съдържат формата *-(ver)tisement*. Като конструкции думите с втори компонент *-(a)thon* обикновено съчетават суфиксоида с едносричен глагол, напр. *begathon*, *hackathon*, *shopathon*. Значението на *-(a)thon* при всички примери в корпуса представлява генерализация на това на *marathon* и може да бъде описано като „продължителен акт на извършване на действие/ дейност“.

Българските думи за (акт или продукт на) действие или дейност включват съкратени композити, думи с втори компонент *екшън* и други примери за (акт или продукт на) действие или дейност. Повечето съкратени композити са образувани с компонента *спец-*. Те се анализират според начина на образуване на втория компонент на новата дума, напр. нулева суфиксация, наставка *-(a)ция*, наставка *-ие*, наставка *-ка* и пр. Значението на някои

от примерите предполага възникване на същност, която е обект на действието, резултат от действието или инструмент на действието, напр. *спецдекларация* („декларира нещо чрез декларация“ (*Инструмент*)), „някой прави декларация“ (*Обект*).

Думите в групата на *екшън* (*кютекишън*, *кючекшън*, *ромекшън* и т.н.) биха могли да се отнасят за филмови жанрове, но и за вид действие в по-общ смисъл. В първия случай се забелязва по-голямо семантично различие между заемката *екшън* и нейния прототип: *екшън* като вид филм и *action* като действие. Значенията, с които се употребява заемката *екшън* в българския език, показват как в редица случаи заемките навлизат в езика приемник със семантична адаптация.

Деветият раздел на втора глава е посветен на проявите на концептуална метафора и метонимия в изследвания корпус на двата езика. Той съдържа четири подраздела, два от които разглеждат концептуалната метафора и метонимия, включително взаимодействията между тях, а два обобщават направените изводи по съответния раздел. Взаимодействието между метонимия и метафора демонстрира две основни тенденции: 1) едната изходна единица служи за осъществяване на метонимен пренос, а другата – за метафоризация; 2) едната изходна единица или новата конструкция като цяло служи за осъществяване на метонимен пренос, който предполага наличието на определена метафора. И в двата езика метонимията често се осъществява с помощта на параномазия.

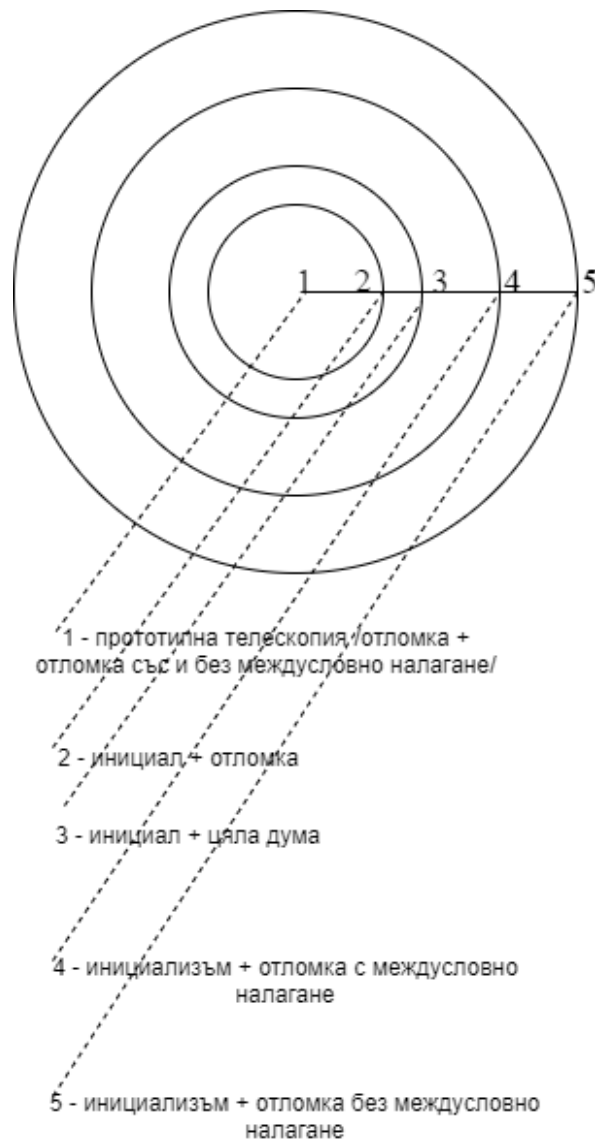
Метафоризацията често протича на няколко нива, т.е. забелязва се съвместно действие на няколко метафори, между които съществуват концептуални връзки или които образуват йерархична структура. На езиково ниво и в българския, и в английския език метафоризацията се осъществява с помощта на единия компонент на конструкцията или чрез съчетаването на двата компонента. И в двата езика метафоризацията често пъти е подпомогната от параномазия. В изследвания български езиков материал метафоризацията е със спорадичен характер в сравнение с английския език, което е обяснимо, тъй като тя се проявява най-вече при т.нар. авторски оказионализми.

6. Преглед на Заключителната част

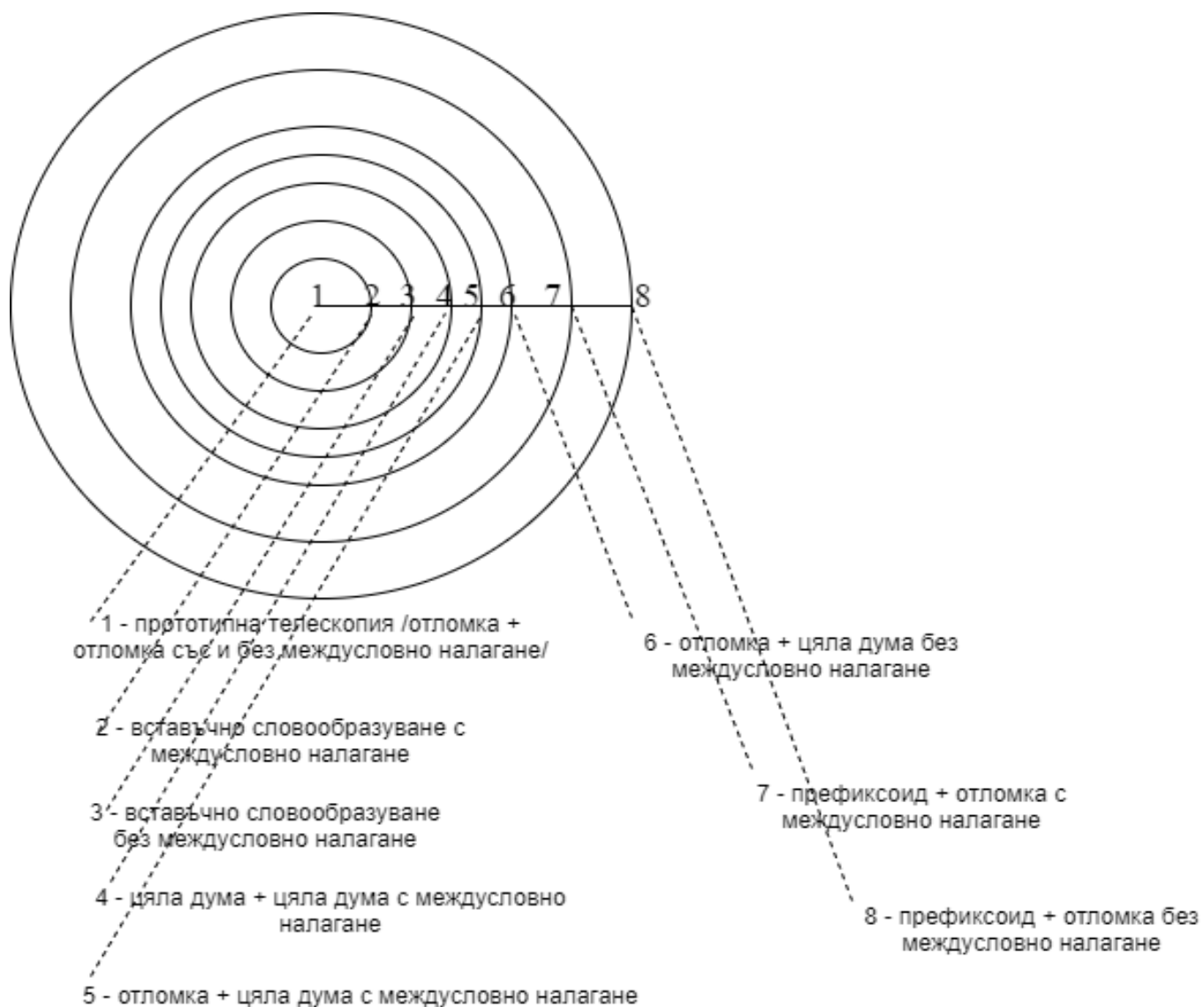
Заключителната част на разработката се състои от седем раздела, първият от които е посветен на чуждоезиковото влияние върху образуването на телескопични думи и съкратени композити в българския език, а последният очертава приносните моменти на разработката. Чуждоезиковото влияние проличава и при домашните думи, и при заемките. При домашните думи се отчита влиянието не само на английския език, но и на руския и турския, съответно чрез употребата на турцизми (*вестникяр*) и типичния за руски език структурен тип, при който се съчетава съкратен първи компонент с цяла дума (рус. *капстрана*). Домашни думи също така се образуват с помощта на заети пълнозначни лексеми, главно от английския език (*булгаверна* < *Bulgarian* + *таверна*). Все пак влиянието на английския език при образуване на български думи е най-явно при прототипната телескопия, тъй като тя не е характерна за българския. Първият раздел очертава също основните тенденции на влияние на английския език върху българския при заемките като тук най-значима е тенденцията чрез английския да се заемат постпозитивни фрагментарни компоненти като *-гейт*, *-номика*, *-(а)тон*, *-кини*, *-матика*, *-тека* и пр., някои от които успешно се съчетават с български езикови средства (напр. *Овчокалпсис*, *бръмбаргейт* и т.н.).

Вторият раздел на заключителната част разглежда структурата на лексикалните единици в корпуса на английски език. В английския най-разпространени са телескопичните думи от две отломки (*brunch*) и тези от цяла дума като първа изходна

единица и отломка (*chinderwear*). Установяват се седемнадесет основни структурни типа за английския език, при някои от които има звуково припокриване между компонентите на конструкцията. Този раздел предлага диаграми, илюстриращи „сивите зони“ на припокриване между телескопията, абривиацията, композицията и афиксацията. Когато думата (с определена степен на телескопичност) се доближава до друг словообразователен начин, тя става по-прозрачна в морфотактичен план, защото морфотактичната прозрачност и телескопичността се намират в обратна пропорционалност. В центъра на диаграмите се намира прототипната телескопия (пункт 1), а останалите пунктове показват постепенното приближаване на лексикалните единици към друг словообразователен начин. По всяка окръжност, принадлежаща на радиалната категория, се разполагат всички лексикални единици, които отговарят на условието, изразено чрез съответния пункт (вж. Фиг. 6, 7 и 8).

Фиг. 6. Прототипност на структурните типове в изследвания корпус на английски език. Припокриване на телескопията с абривиацията.

Фиг. 7. Прототипност на структурните типове в изследвания корпус на английски език. Припокриване на телескопията с композицията.

Фиг. 8. Прототипност на структурните типове в изследвания корпус на английски език. Припокриване на телескопията с афиксацията.

Третият раздел на заключителната част обсъжда структурата на лексикалните единици (домашни думи и заемки) в корпуса на български език. Те не се характеризират със същото формално-структурно разнообразие, поради много по-ниската продуктивност на този вид словообразуване. Домашните думи принадлежат на пет структурни типа, а заемките – на четири, тъй като заемки от вставъчен характер не присъстват в анализирания корпус. За българския език най-продуктивно е словообразуването чрез начална отломка и цяла дума. Съкратеният компонент може да бъде отсечен на морфемна граница, напр. до корена (напр. *спец-*, *соц-*, *жил-*, *физ-*, *строй-*), или да нарушава морфемиката на думата (напр. *мед-*, *ел-*, *рай-*). Както в английския език при думите от този структурен тип, в българския съкратената изходна единица може да спазва устройството на сричката, напр.

кримиконтингент (кри-ми - две запазени срички), или да го нарушава, напр. профсъюз (про-ф – отсечена втора сричка).

Четвъртият и петият раздел на заключителната част обобщават изводите, засягащи семантиката на лексикалните единици в двата корпуса, а именно: изводи за ономазиологичните категории и изводи за начина, по който интеграционните мрежи влияят върху изграждането на значението на конструкциите. От гледна точка на ономазиологичните категории влиянието на английския език върху българския е най-голямо по отношение на: думи за лица, фитоними, зооними, думи за материални същности. При тези категории между двата езика може да се установи най-голямо сходство там, където значението се изгражда чрез огледални мрежи. При думите за материални същности значението и в двата езика се изгражда чрез построяване предимно на симплексни и огледални КИМ.

Обобщават се най-отчетливите атрибути при изграждането на КИМ в отделните категории думи.

- За концептуализиране на ЧОВЕК – *Възраст*, *Пол*, *Поведение*, *Агент*, *Действие*, *Характеристика*, *Инструмент* на Действието, *Етническа принадлежност*, *Област на компетентност*, *Пациенс*. Осветяването на атрибутите *Агент*, *Действие*, *Пациенс* и *Инструмент* на Действието се дължи на взаимодействието на рамка „Човек“ с рамка „Действие“, на която са присъщи тези атрибути. По този начин концептът ЧОВЕК придобива известна реляционност. При телескопичните думи за лица, комбиниращи две собствени имена, се проявяват следните схеми в езика: Име [+Мъж] – Име [+Мъж], Име [+Жена] – Име [+Мъж] и Име [+Мъж] – Име [+Жена].

- За концептуализиране на ВРЕМЕ – Най-отчетлив е атрибутът *Продължителност*.

- За концептуализиране на МЯСТО/ ПРОСТРАНСТВО - *Име*, *Съставни части* (при рамка „Място като политическо/ административно образувание“), *Население*, *Предназначение*, *Характеристика*, *Причина за образуване*.

- За концептуализиране на РАСТЕНИЯ - *Име*.

- За концептуализиране на ЖИВОТНИ - *Име* и *Пол*. Проявява се схемата [+Мъжко животно] - [+Женско животно]. При тази категория думи, вероятно в по-голяма степен отколкото при думите за лица, иконичният принцип за последователност влияе на подредбата на изходните единици в новата дума. Разполагането на мъжкото начало преди женското отразява редица културни и обществени нагласи, дори стереотипи, които свидетелстват за конкретен начин на възприемане на света. При дихотомията мъжко – женско първичният член на категорията е мъжкото същество, тъй като неговата позиция в езиковата картина на света е по-престижна. На тази оценъчност се основава андроцентризмът (вж. Пенчева 2001).

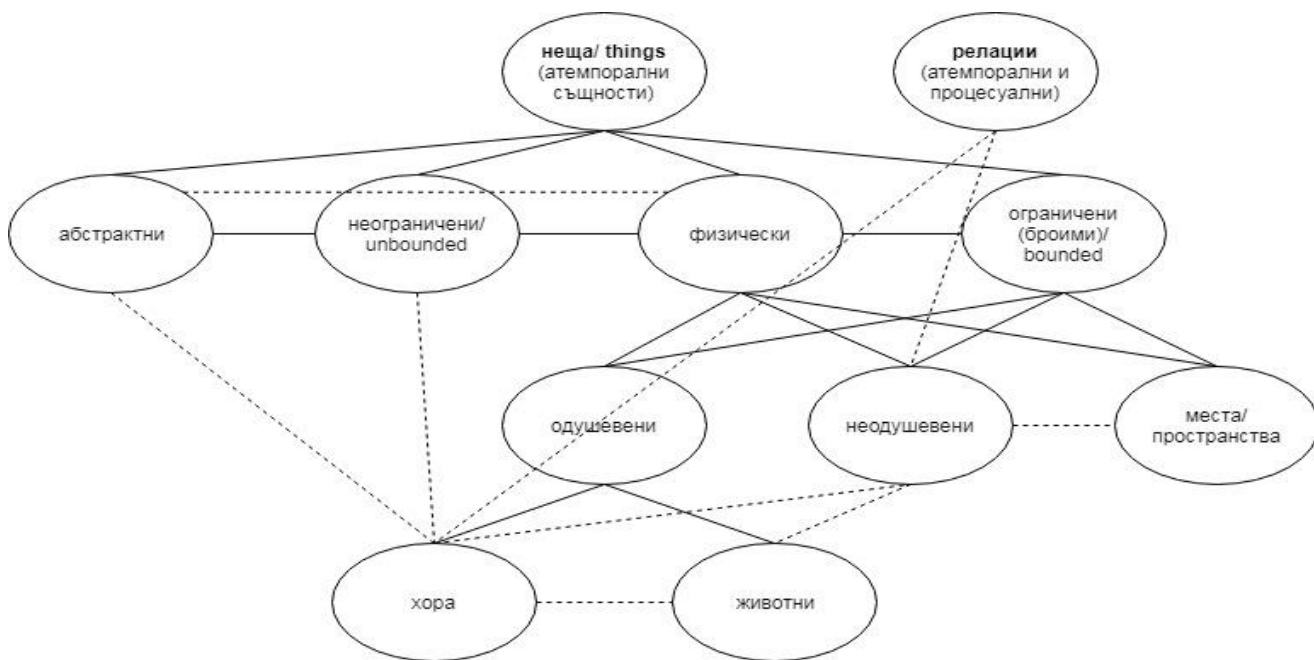
- За концептуализиране на МАТЕРИАЛНИ СЪЩНОСТИ - *Характеристика*, *Съставни части*, *Предназначение*, както и атрибути, унаследени от рамката на концепта ДЕЙСТВИЕ, а именно *Агент*, *Действие*, *Обект* на Действието, *Място* на Действието, поради което концептът допълва предметността си с известна реляционност.

- За концептуализиране на НЕМАТЕРИАЛНИ СЪЩНОСТИ - *Име*, *Вид*, *Характеристика*, *Причина за образуване*, *Експеримент*.

- За концептуализиране на (АКТ ИЛИ ПРОДУКТ НА) ДЕЙСТВИЕ/ ДЕЙНОСТ - *Агент*, *Обект* на Действието, *Експеримент*, *Пациенс*, *Време* на Действието, *Място* на Действието, *Начин* на Действието, *Инструмент* на Действието, *Продължителност* на Действието, *Характеристика*.

Основен извод е, че конструкциите от части на речта, комбиниращи автономен и релационен концепт, могат да бъдат подвеждащи относно определяне на значението на конструкцията като цяло. Предположението, че подобни конструкции построяват значението си посредством симплексни мрежи се потвърждава само при някои примери, тъй като значително по-ниската композиционалност на определени конструкции свидетелства за изграждане на по-сложни КИМ, за които не може да се каже, че стойности от едната рамка се приписват директно на атрибути от другата.

Шестият раздел на заключителната част преразглежда предложената в началото на изследването работна дефиниция на телескопичното словообразуване, включвайки в нея паронимията. Подчертава се, че тя е възможна като езиково-стилистичен похват, но не е задължително условие за определяне на телескопичността на думите. Предлага се също дефиниция за значението на телескопичните думи от гледна точка на техния когнитивен анализ. Чрез диаграма се представят най-отчетливите концептуални връзки, допринасящи за изграждане и интерпретиране на значението на телескопичните съществителни имена и сродните им конструкции в българския и английския език (Фиг. 9, вж. прекъснатите линии).

Фиг. 9. Отчетливи концептуални връзки за изграждане и интерпретиране на значението на телескопичните съществителни имена и сродните им конструкции в българския и английския език.

7. Справка за приносите

● Изследвана област

В българската лингвистика телескопията е значително маргинализирана и се разглежда в рамките на абревиацията. Поради това изборът на телескопията като обект на изследване е продиктуван от намерението да се покаже, че и английският, и българският език се променят и адаптират към световните социокултурни тенденции с помощта на езиковия контакт и езиковата изобретателност на говорещите. Като цяло телескопията не е достатъчно добре изследвана нито в английския, нито в българския език, в което се състои основният принос на настоящата разработка.

● Езиков корпус

Езиковият корпус е съставен на база на съвременни източници, които в по-голямата си част съдържат езиков материал, неприсъстващ в едноезични и двуезични речници. Това се дължи на факта, че той се състои предимно от оказионализми и неологизми, много от които принадлежат на разговорната и жаргонната реч. По този начин езиковият корпус отразява динамичното развитие на английския и българския език. Все пак корпусът е и достатъчно обхванен, тъй като включва и утвърдени в системата на езика единици, принадлежащи на специализирания и научния език.

● Теоретична и научно-методологическа обосновка

Разработката анализира обекта на изследване с помощта на теоретичните постановки на Когнитивната лингвистика, поради което предлага нов подход към телескопичното словообразуване, традиционно разглеждано на база на морфемния и семантичния подход. За целите на формално-структурния анализ на езиковия материал на английски език се използва прототипният подход. Той се налага от припокриването между телескопията и другите словообразователни начини. Прототипният подход спомага за онагледяване на разнообразието от структурни типове в изследвания езиков корпус на английски език.

● Аналитичен модел

Използва се смесен аналитичен модел, съвместяващ Теорията на концептуалното сливане с Рамковата семантика, за да се демонстрира, че тези две теоретични основи могат да се допълват, за да предложат по-нестандартен подход към обекта на изследване. По този начин се модифицира моделът на концептуална интеграция на Фоконие и Търнър, за да бъде по-обективен без ненужно усложняване.

Въз основа на анализа на езиковия материал, се правят някои изводи за изграждането и интерпретирането на значението посредством концептуални интеграционни мрежи. Целта е да се покаже, че използваният аналитичен модел е особено подходящ за илюстриране на факта, че в ежедневната комуникация значението постоянно се „договаря“ между участниците в общуването, на което се дължи неговата флуидност. Това обяснява как различните значения са продукт на различни видове концептуална интеграция.

● Илюстриране на изводите

Смесеният аналитичен модел се онагледява с помощта на диаграми, за да се обхване динамиката на конструиране и интерпретиране на значението на конструкциите, доколкото това е възможно със статични изразни средства.

- **Приложимост**

Изследването предлага две собствени дефиниции за телескопия, които могат да бъдат взети предвид при бъдещи изследвания на подобна тематика. Първата дефиниция засяга структурата на телескопичните думи и се основава на използваната в разработката работна дефиниция. Тъй като обаче изследването се фокусира върху значението на телескопичните думи и сродните им конструкции, се предлага също дефиниция за тяхното значение от гледна точка на когнитивната лингвистика.

Съставеният за целите на разработката корпус може да има практическо приложение като база за съставяне на речник на най-новите оказионализми и неологизми в английския език.

Литература, цитирана в автореферата:

1. **Аврамова 2003:** Аврамова Цв., Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век, Херон Прес, София, 2003
2. **Багашева и Стаменов 2013:** Bagasheva A., Ch. Stamenov, The Ludic Aspect of Lexical Inventiveness, *Quaderns de Filologia, Estudis linguistics*, vol. XVIII, 2013, стр. 71-82
3. **Барсалу 1992:** Barsalou L., *Frames, Concepts, and Conceptual Fields*, B: Lehrer A., E. Feder Kittay (ред.), *Frames, Fields, and Contrasts: New Essays in Semantic and Lexical Organization*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale (New Jersey), Hove, and London, 1992, стр. 21-74
4. **Барселона 2003:** Barcelona A., Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics: An update, B: Dirven R., R. Pörings (ред.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 2003, стр. 207-278
5. **Бат-Ел 2006:** Bat-El O., *Blend*, B: Brown K. (ред.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Elsevier, Boston, 2006, стр. 66-70
6. **Бергстрьом 1906:** Bergström G. A., *On Blending of Synonymous or Cognate Expressions in English. A Contribution to the Study of Contamination*, Håkan Ohlsson, Lund, 1906
7. **Бундгаард и кол. 2006:** Bundgaard P. F., S. Østergaard, F. Stjernfelt, *Waterproof Fire Stations? Conceptual Schemata and Cognitive Operations Involved in Compound Constructions*, *Semiotica*, Vol. 161, 1 / 4, 2006, стр. 363-393
8. **Голдбърг 2006:** Goldberg A., *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*, OUP, 2006
9. **Госенс 2003:** Goossens L., *Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action*, B: Dirven R., R. Pörings (ред.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 2003, стр. 349-378
10. **Грейди 2005:** Grady J., *Image Schemas and Perception: Refining a Definition*, B: Hampe B. (ред.), *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 2005, стр. 35-56
11. **Зидарова 2011:** Зидарова В., Наблюдения върху новите английски заемки и тяхната адаптация към системата на българския книжовен език, *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*, том 49, кн. 1, сб. А, 2011, стр. 41-49
12. **Йесперсен 2010:** Jespersen O., *Selected Writings of Otto Jespersen*, Routledge Revivals, 2010
13. **Коева 2008:** Коева С. (съст.), *Българският ФреймНет: Семантико-синтактичен речник на българския език*, Институт за български език, БАН, София, 2008
14. **Крумова и Чоролеева 1982:** Крумова Л., М. Чоролеева, *Съкращаването и съкращенията в българския език*, Издателство на БАН, София, 1982
15. **Ланакър 2008:** Langacker R. W., *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, Oxford University Press, 2008
16. **Ланакър 2009:** Langacker R. W., *Investigations in Cognitive Grammar*, Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 2009

17. **Лейкоф 1973:** Lakoff G., A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts, Journal of Philosophical Logic 2, 1973, стр. 458-508
18. **Лейкоф 1987:** Lakoff G., Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1987
19. **Лейкоф и Джонсън 1980:** Lakoff G., M. Johnson, Metaphors We Live By, The University of Chicago Press, 1980
20. **Луизова-Хорева 2015:** Луизова-Хорева Ц., Английски и български съществителни имена от областта на туризма, образувани чрез композиция, дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, София, 2015
21. **Милър 1956:** Miller G., The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information, Psychological Review, 63, 1956, стр. 81-97
22. **Паунд 1914:** Pound L., Blends and Their Relation to English Word Formation, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1914
23. **Пенчева 2001:** Пенчева М., Човекът в езика. Езикът в човека, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2001
24. **Пенчева 2004:** Пенчева М., Английските думи, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2004
25. **Раден и Дирвен 2007:** Radden G., R. Dirven, Cognitive English Grammar, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 2007
26. **Рош 1978:** Rosch E., Principles of Categorization, В: Rosch E., В. В. Lloyd (ред.), Cognition and Categorization, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, 1978, стр. 27-48
27. **Сосюр 2011:** De Saussure F., Course in General Linguistics, Columbia University Press, 2011
28. **Стаменов 2007:** Стаменов Хр., Телескопия в българското словообразуване, В: Багашева Ал. (съст.), За човека и езика. Сборник научни статии, посветени на 60-годишнината на проф. дфн Майя Пенчева, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2007, стр. 225-231
29. **Сунден 1904:** Sundén K., Contributions to the Study of Elliptical Words in Modern English, Almqvist & Wiksells Boktryckeri, Upsala, 1904
30. **Талми 2018:** Talmy L., Ten Lectures on Cognitive Semantics, Brill, Leiden/ Boston 2018
31. **Филмор 1976:** Fillmore Ch., Frame Semantics and the Nature of Language, Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech, 1976, стр. 20-32
32. **Филмор 1982:** Fillmore Ch., Frame Semantics, Linguistics in the Morning Calm, Hanshin Publishing Co., Seoul, 1982, стр.111-137
33. **Фоконие 1997:** Fauconnier G., Mappings in Thought and Language, CUP, 1997
34. **Фоконие 1999:** Fauconnier G., Methods and Generalizations, В: Janssen Th., G. Redeker (ред.), Cognitive Linguistics, Foundations, Scope, and Methodology, Mouton de Gruyter, 1999, стр. 95-128
35. **Фоконие и Търнър 2002:** Fauconnier G., M. Turner, The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden's Complexities, Basic Books, 2002
36. **Хайне и Кутева 2005:** Heine B., T. Kuteva, Language Contact and Grammatical Change, CUP, 2005
37. **Щекауер 2005:** Štekauer P., Onomasiological Approach to Word-Formation, В: Štekauer P., R. Lieber (ред.), Handbook of Word-Formation, Dordrecht, Springer, 2005, стр. 207-232

38. **Якобсон 2003:** Jakobson R., The Metaphoric and Metonymic Poles, В: Dirven R., R. Pörings (ред.), Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 2003, стр. 41-48
39. **Янсен 2002:** Janssen Th., Deictic Principles of Pronominals, Demonstratives, and Tenses, В: Brisard F. (ред.), Grounding: The Epistemic Footing of Deixis and Reference, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2002, стр. 151-198

Публикации по темата на дисертацията:

1. **Чоролеева 2019:** Чоролеева К., Концептуално сливане при английски телескопични думи за лица с фрагментарни елементи -NIK, -(E)RATI, -(A)RAZZI и -(A/O)HOLIC, интерпретирани като суфиксоиди, електронно списание LiterNet, ISSN 1312-2282, март 2019 г., № 3 (232), на <https://litenet.bg/publish30/korneliia-choroleeva/teleskopichni-dumi-za-lica.htm>
2. **Чоролеева и Айвазов 2019:** Чоролеева К., Б. Айвазов, Основополагащи изследвания на телескопичното словообразуване от края на XIX и началото на XX век, Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив, Серия А, Обществени науки, изкуство и култура, Том V, ISSN 1311-9400 (Print); ISSN 2534-9368 (Online), 2019, стр. 45-49
3. **Чоролеева 2018:** Choroleeva K., Applying the Prototypicality Approach to the Analysis of English Lexical Blends with an Abbreviated Component, 2018, Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, сборник А, стр. 483-493
4. **Чоролеева 2017:** Чоролеева К., Взаимодействие между фонологията и морфологията и приложимост на психолингвистичния модел „слот/филър“ за изследване на лексикалната телескопия, Научни трудове на СУБ, серия А, Обществени науки, изкуство и култура, том III, Пловдив, 2017, стр. 123-127
5. **Чоролеева 2016:** Choroleeva K., Coining and Borrowing of Blend Words in Bulgarian, Научни трудове на СУБ, серия А, Обществени науки, изкуство и култура, том II, Пловдив, 2016, стр. 4-7
6. **Чоролеева 2015а:** Чоролеева К., Типове вставъчно словообразуване в английски език, Научни трудове на СУБ, серия А, Обществени науки, изкуство и култура, Пловдив, 2015, стр. 218-221
7. **Чоролеева 2015б:** Choroleeva K., Blend Nouns Denoting People and Conceptual Integration Theory, електронно списание LiterNet, ISSN 1312-2282, май 2015 г., на <http://litenet.bg/publish30/korneliia-choroleeva/blend.htm>